

פרק ג מעלות התשובה

"אמר רבי יצחק (שם פו,ב): אמרו במערבא משמיה דרבה בר מרי: בוא וראה שלא כמידת הקב"ה מידת בשר ודם. מידת בשר ודם: אדם מקניט את חברו (ואחר כך מפייסו), ספק מתפייס ממנו (=מקבל את הסליחה ומתפייס), ספק אין מתפייס ממנו; ואם תמצא לומר: מתפייס ממנו, ספק מתפייס ממנו בדברים, ספק מתפייס ממנו בממון. אבל מידת הקב"ה אינו כן: אדם עובר עברה בסתר - מתפייס ממנו בדברים, שנאמר (הושע יד,ג): 'קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֵלַי ה'.' ולא עוד, אלא שמחזיק לו טובה, שנאמר (שם): 'וְקַח טוֹב'. ולא עוד, אלא שדומה כמו שבנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר (שם): 'וַיִּשְׁלַמְהָ פָרִים שְׁפָתֵינוּ'. ושמה תאמר פרי חובות? ת"ל (שם ה): 'אֲהַבֶּם נְדָבָה' (=פרים של נדבה)".

פירוש דבר זה, כי השם יתברך אינו כמו בשר ודם. כי האדם שהוא בעל גוף וגשם - מתפייס בדבר שהוא גשמי, דהיינו ממון. אבל השם יתברך שאינו גוף וגשם - מתפייס בדבר שאינו גוף וגשם, הוא הדיבור, שאינו גוף וגשם.

ואמר שבשר ודם "ספק מתפייס ספק אינו מתפייס" - משום שכל דבריו של בשר ודם נמשכים אחר המקרה (=חוסר עקביות, שינוי) בלבד, לפעמים מתפייס ולפעמים אינו מתפייס, הכל לפי המקרה. אבל השם יתברך אין דבריו במקרה, ולפיכך השם יתברך בוודאי מתפייס, כי כך מידתו ית' (=מהחוקים האלוהיים, והם אינם משתנים), שיהיה מתפייס בדברים.

ואמר ש"מחזיק טובה" על זה - כי הוא יתברך חפץ (=רוצה) בעולם, כי אם אין (את) הנבראים - על מי מלכותו ית' ⁶⁶ ומפני כך, נחשב דבר זה (=של התשובה) כמו מי שעושה דבר טוב אל אחד (=לאחד) ומחזיק לו (הקב"ה) טובה על זה.

ומה שאמר ש"דומה כאילו בנה מזבח והקריב כל הקרבנות" - דבר זה כאשר האדם בעל תשובה, מקריב עצמו אל הש"י.

ואמר "כאילו הקריב נדבה" - ודבר זה כי החוטא שיצא מרשותו ועולו של הקב"ה, לא שייך שיש עליו חובה מוטלת, שהרי כבר יצא מן הגזרה אשר עליו. ⁶⁷ אבל נחשב

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 66 כלומר, הקב"ה רצה לברוא עולם באופן שהוא יצטרך כביכול את הברואים, שימליכו אותו עליהם. וכשהחוטא שב בתשובה והקב"ה אינו צריך לאבדו, כביכול עשה טובה להקב"ה.
- 67 הרמב"ן בפרשת נצבים כתב שיש מצוות עשה לחזור בתשובה. אבל מהרמב"ם הל' תשובה א, א משמע שאין מצווה לשוב אלא המצווה היא שכשרוצה לשוב - עליו להתוודות. מהמהר"ל כאן נראה כרמב"ם, שאין מצווה לשוב, שהרי החוטא פרק עול ה' מעליו, כי כל חטא יש בו פריקת עול. ואם

מסלול 1: יום ג, י באלול
מסלול 2: יום ד, י באלול
מסלול 3: יום א, יב באלול
מסלול 4: יום ג, יב באלול

כאילו הוא עושה נדבה. לפיכך אמר כי הקב"ה מחזיק לו טובה, כאילו עשה דבר שהוא לפניו משורת הדין, והבן זה.

ובמדרש: "זבדי בן לוי ורבי יוסי פטרס ורבנן וכו'" - ומדרש זה פירשנו למעלה בפרק א'⁶⁸, שדוד אמר שאם יקבל אותו בתשובתו, נחשב זה כאילו הקריב עצמו, לכך: "יודע אני כי שלמה בני" (ש)מתייחס אלי, כי הבן מתייחס אל האב, ואם האב כאילו הקריב עצמו אל השם יתברך - שכך הוא מי שהוא חוזר בתשובה - לפיכך "יודע אני ששלמה" שהוא בני "יבנה בית המקדש ומזבח ויקריב עליו כל הקרבנות שבתורה". ומכל מקום סבר כי אף על גב דכתיב: "זבחי אלוהים רוח נשברה", אבל לומר שיהיה נחשב "כאילו עלה לירושלים ובנה בית המקדש ומזבח" - זה לא שמענו⁶⁹. ולפיכך הוסיף לומר כי החוזר בתשובה נחשב כאילו עלה לירושלים ובנה מזבח והקריב עליו כל הקרבנות, כי המקדש והמזבח וירושלים הכל הוא לאדם, ומאחר שהכל בכוח האדם, וכאשר הקרבן הוא האדם עצמו - כי העושה תשובה מקריב עצמו אל השם יתברך - ולפיכך נחשב העושה תשובה כאילו עלה לירושלים ובנה בית המקדש ומזבח והקריב עליו כל הקרבנות, כי באדם הוא הכל, ודבר זה מבואר מאוד.

"אמר מר זוטרא בר טוביא אמר רב: גדולה תשובה, שאפילו יחיד עשאה - מוחלין לו

הערות - ילמד ענוים דרכו

כן לא שייך לצוות עליו לחזור, הרי אינו מקבל את סמכות המלך. על כן כששב ומקבל עול מלכות המלך - זה כביכול בנדבה!

68 ז"ל שם: "זבדי בן לוי ורבי יוסי בן פטרס ורבנן, חד אמר: אמר דוד לפני הקב"ה: רבש"ע! אם תקבלני בתשובה - יודע אני ששלמה בני בונה בית המקדש ומקריב כל קרבנות שבתורה, מן הדין קריא: 'זבחי אלוהים רוח נשברה... היטיבה ברצונך וגו' אז תחפוץ זבחי צדק'. וחורנא אמר: מנין לעושה תשובה שמעלין עליו כאילו עלה לירושלים ובנה בית המקדש ומזבח והקריב כל קרבנות שבתורה? שנאמר: 'זבחי אלוהים רוח נשברה'... ופירוש זה כי מי שיש לו לב נשבר ונדכה, דבר זה נחשב כאילו מקריב עצמו אל הש"י, שהרי זוכח רוחו ונשמתו. ולכך אמר דוד: אם אתה מקבלני בתשובה מובטח אני שיעמוד שלמה ויבנה בית המקדש ומקריב כל הקרבנות, מפני שיצא שלמה מן דוד שהיה מקריב עצמו בתשובה אל הש"י, ולכך אם אתה תקבלני בתשובה, אשר התשובה הוא שמקריב עצמו אל השם יתברך - יצא ממני בן שהוא יבנה בית המקדש להקריב כל הקרבנות. ואחר סבר, כי האדם עצמו נחשב כמו מקדש, שהאדם הוא כמו בית נחשב ואם האדם הוא קדוש - נחשב האדם בית המקדש קדוש, ואם חטא - טימא בית המקדש הזה, ולפיכך החוטא שטימא בית המקדש שהוא האדם וחוזר בתשובה - כאילו בנה בית המקדש מחדש והקריב קרבן".

69 לפי הדעה הראשונה הדגש הוא על הקרבת הקרבנות, שמבטאים את הביטול של האדם ושל רצונותיו אל ה'. ובהקשר לזה, בניית המקדש היא בניית מקום - לעבודה. אולם הדעה השנייה מזכירה גם את ירושלים. כלומר שהחוזר בתשובה אינו מושווה רק למקריב קרבן, אלא למי שבנה מקום קדוש. העלייה לירושלים מבטאת שבניית המקדש של שלמה אינה רק לשם הקרבנות אלא גם לשם יצירת מקום קדוש ששורה בו שכינה. [לעניין הבחינה הראשונה - עיין רמב"ם הל' בית הבחירה א.א. לעניין הבחינה השנייה - עיין ברמב"ן בתחילת פרשת תרומה.] והיינו שהתשובה אינה רק שהאדם מבטל את עצמיותו לגמרי לה', אלא היא גם בניית מקום של קדושה בתוכו: "בקרבך קדוש".

מסלול 1: יום ג, י באלול	מסלול 3: יום א, יב באלול
מסלול 2: יום ד, י באלול	מסלול 4: יום ג, יב באלול

ולכל העולם, שנאמר (הושע יד,ה): 'אֲרַפָּא מְשׁוּבְתֵם (לשון רבים) אֶהְיֶם נְדָבָה, כִּי שָׁב אִפִּי מִמְנֹו' - מהם לא נאמר, אלא ממנו (לשון יחיד)".

פירוש, מה שמוחלין לו ולכל העולם, כי התשובה (מ) על העולם, כמו שנתבאר למעלה, כי התשובה נבראת קודם שנברא העולם⁷⁰. ומפני כך מוחלין אל כל (=לכל) העולם, כי העולם על ידי תשובה דבוק במדרגה שבה מחילת הכל. ויש להבין זה, כי בעל התשובה פותח שער עליון, אשר הוא שער התשובה, ושם מחילת הכל. ולפיכך התשובה שעושה היחיד - הוא מחילה אל הכל.

"היכי דמי 'בעל תשובה'? כגון שבא דבר עברה לידו פעם ראשונה ושנייה - ופירש הימנה. מחוי ר' יהודה: באותו מקום, ובאותה אשה, ובאותו פרק.

(אמר רב יהודה: רב רמי: כתיב (משלי כח,ג): "מְכַסֶּה פִשְׁעֵיו לֹא יִצְלִיחַ וּמוֹדָה וְעֹבֵב יִרְחֹם", וכתיב (תהלים לב,א): "אֲשֶׁרֵי נְשׁוּי פִשְׁעֵ כְּסוּי חַטָּאָה"? לא קשיא, כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם.

רב זוטרא בר טוביא אמר: כאן בעברות שבין אדם למקום, כאן בעברות שבין אדם לחברו)".

ואין רצה לומר במה שאמר "באותו מקום ובאותה אשה" כי לא תמצא תשובה אלא דווקא בעניין זה, שאם כן - אם מתה אותה אשה (וכי) לא יהיה לו תשובה?⁷¹ אלא רצה לומר, שאם מצטער על החטא שוודאי לא היה עובר אותה עברה, אם אותה עברה היתה באה עתה אליו - זה נקרא בעל תשובה, שהרי הוא שב מאותו חטא ממש. אבל אם אינו מצער כל כך - לא נקרא בעל תשובה.

"תניא א"ר יוסי בר"י: עבר אדם עברה פעם ראשונה - מוחלין לו, שנייה - מוחלין לו, שלישית - מוחלין לו. רביעית - אין מוחלין לו, שנאמר (עמוס ב,ו): 'כֹּה אָמַר ה' : עַל שְׁלֹשָׁה פִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל (=אמחל, אבל) וְעַל אַרְבָּעָה - לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ, וְאוֹמַר (איוב לג,כט): 'הֲקֵן

הערות - ילמד ענויים דרכו

70 לעיל התבאר שהתשובה שייכת לרעיון הבריאה כולה, שהולכת ושבה אל אלוהיה. ולכן "שער התשובה" אינו פרטי, אלא כללי. ההנהגה של הקב"ה שהוא מנהיג את בעל התשובה - היא זרויף מכלל הנהגת התשובה העולמית. ולכן כשאדם שב - הוא פותח שער כללי ורחב מאוד, שמשפיע על כל הוויה. קידושין מב,ב: "עשה מצווה אחת - הכריע אותו ואת כל העולם לכף זכות".

71 לעומתו, הר"ן בדרוש השישי אכן ביאר שכוונת הגמרא היא ש"בעל תשובה" הוא מי שעמד בניסיון הדומה למה שחטא בו בעבר. כי תוספת הזכות שלו, שזדונות נעשות זכויות, וגדולתו מהצדיק שלא חטא אינה בחרטתו על החטא אלא במעשה שעשה - שעמד בניסיון ולא עבר. ורק מי שחטא בעבר באותו חטא - הניסיון קשה לו. ונמצא שהזדונות התהפכו לזכויות, במעשה החדש. אבל דעת המהר"ל שעצם תהליך התשובה והחרטה מעלה את האדם לקרבת ה' גבוהה שנחשב בעל תשובה, וזה על ידי הצער והחרטה על חטאיו, שהרחיקו אותו מהבורא. ולכן מפרש שמה שאמר: "באותה אשה" וכר' אינו אלא גילוי מילתא לרמת החרטה שלו.

מסלול 1: יום ג, י באלול	מסלול 3: יום א, יב באלול
מסלול 2: יום ד, י באלול	מסלול 4: יום ג, יב באלול

כָּל אֱלֹהִים יַפְעֵל אֶל פְּעָמַיִם שְׁלוֹשׁ עִם גְּבַר. מאי 'ואומר'? וכי תימא הני מילי בציבור, אבל ביחיד לא, ת"ש: 'הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר'."

פירוש: כי מעשה האדם הם במקרה, ולפיכך השם יתברך מוחל וסולח עד ג' פעמים, שעדיין לא הוחזק והיה החטא דרך מקרה והשם יתברך מוחל על כל חטא שהוא במקרה. אבל כאשר כבר עשה ג' פעמים - לא נחשב חטא במקרה (אלא חלק מהעצמיות שלו, שהפך לו לטבע שני. כי כל דבר שנשנה ג' פעמים הופך למוחזק), ואז אין השם יתברך מוחל. ודבר זה מבואר, כי המעשה שהוא במקרה - השם יתברך מוחל עליו.

שאלות מנחות:

- ✦ על איזה קושי של הרוצה לשוב בתשובה בא רבי יצחק לענות ("ספק מתפייס"; "מתפייס בדברים")?
- ✦ נחלקו הראשונים אם יש מצוות עשה לעשות בתשובה או שזו חובה הלכתית הנובעת מתרי"ג מצוות עצמן (למשל אם לא שמר שבת - מחויב לעשות תשובה ולשמור, מכוח שחייב לשמור שבת). מהי דעת המהר"ל ובמה היא מפתיעה?
- ✦ מה ההבדל בין השוואת התשובה להליכה להקריב קרבן, לבין השוואת התשובה להפיכת עצמו למקדש ששורה בו שכינה?
- ✦ האם ניתן לומר שכשם שאדם פרטי השב בתשובה משפיע על כלל ההוויה לשוב לה', כך גם להפך: כל עוד כלל הציבור לא התעורר לתשובה - קשה ליחיד לעבור תהליך מלא של תשובה? כיצד זה משליך על אופן התשובה של היחיד?
- ✦ מדוע המהר"ל ממאן לקבל את האפשרות שללא עמידה באותו ניסיון שחטא בו - אין הוא נקרא "בעל תשובה"?